

Тайните съкровища на малкия остров

Апостол Апостолов

Обвит в тайнственост остров с подводни пещери и пиратски съкровища, пазени във владението на царя и царицата на змиите. Такава е легендата за малкия, скалист остров, възникнал в хилядолетната борба на морските вълни със сушата, откъсвали от каменната ѝ гръд късове земя, които скривала в морските дълбини или запазвала като малки, откъснати от тялото на майката земя островчета, които да напомнят за нейното могъщество и сила.

За тази борба между сушата и водата напомнят и островите, разпръснати по южното черноморско крайбрежие на България. От петте острова най-малък по размери е Змийският остров, интересен скален къс, разположен северно от устието на река Ропотома и един от четирите резервата в този район. В миналото това е било полуостров, което се потвърждава от наличието на широк риф, който свързва днешния малък черноморски остров с материка. По средата между сушата и острова водата е с дълбочина около 2 м. С покачване

на нивото на Черно море в периода VII – XIII век големият провлак, свързващ острова с материка, е залят и всички останали подводни структури в крайбрежната зона днес са на дълбочина от 0,50 до 1,40 м.

В миналото островът е бил известен като „Федосини“ или „Свети Тома“. Днес го наричат „Змийски“, защото през горещите летни дни по припечните склонове на скалистата му гръд изпълзят множество сиви водни змии. Страхът от тези безобидни животни е дал и новото име на острова. Наричали го и „Света Тро-

ица“ и според гръцкия краевед К. Папайоанидис християнските наименования се свързват със съществуващи на острова едноименни храмове. Това име се потвърждава и в архивите на Карел Шкорпил, който пише за съществуването на манастир „Св. Тодор“, който по-късно получил и наименованието „Бозук манастир“ – „разрушен манастир“.

Интересен факт е, че по света има и други острови с това име. В северната част на Черно море, близо до делтата на Дунав, също има „Змийски остров“ – на 12 морски мили от румънския бряг с диаметър от около 600 м. и площ от 17 хектара. Той известно време е бил затворена съветска военна зона. Заради стратегическото разположение и от-

критите залежи на газ и нефт Румъния и бившият СССР, а после Румъния и Украйна водят спор за него. Международният съд в Хага разделя острова на две между Румъния и Украйна.

А близо до бреговете на Бразилия в Атлантика има и груг „Змийски остров“ (Snake Island), който местните наричат и Iha da Queimada Grande. Той е обитаван от хиляди златни змии – едни от най-смъртоносните влечуги на земята. Мястото е толкова опасно, че е напълно забранено за посещения.

Българският Змийски остров е далеч по-приветлив към хората, макар и малък. Общата му повърхност е 1 хектар и височината над водното ниво е 13 метра. Условно може да бъде разделен

Поглед от небето към Змийския остров с комплекс „Св. Тома“

Плодове на кактуси

на две части. Източната е предимно скалиста, докато западната е обрасла с ниска храстовидна растителност от средиземноморски тип – храстовиден жасмин, обикновена ефедра и кактуси.

Отделен от сушата с лесна за преоколяване водна ивица, той и днес привлича вниманието на страстни иманяри, за които е вярна легендата, че пирати са укривали златни съкровища в подводните пещери на острова.

Всъщност на острова липсва както сладка вода, така и подводни пещери, а и пиратски съкровища. Но има други съкровища, с които Природата е дарила неговата сухоземна част, обрасла с редки храсти и ксерофитна (сухоустойчива) тревна растителност. Навсякъде, където и да се обърнете, се виждат овалните зелени стъбла на кактусите *Opuntia turgispina* и *Opuntia compressa*, чиито ярки червени и жълти цветове привличат погледа. Началото на това растително съкровище на острова е поставено по инициатива на нашия виден зоолог академик Иван Буреш. През 1932 година, от Ботаническата градина в Прухонице, Чехия са доставени първите екземпляри

от двата вида опунции. Малкото зелено петно, което в първите години пострееше в средата на острова, днес заема около 2/3 от повърхността му. Тук и в с. Верен, Пазарджишко, са единствените находища на свободно растящи в природни условия кактуси у нас. За да се запази това зелено съкровище, малкият, скалист остров е обявен за резерват през 1962 г. в рамките

на „Резерват със строг режим с прилежаща буферна зона“, в който са включени съществуващите преди това природен парк „Ропотамо“ (резерват „Водни лилии“, резерват „Змийски остров“). А през есента красивите цветове се заместват от сочни плодове с тъмночервена вътрешност, изпълнена с множество семена, сладък вкус, свеж аромат, богати на натрий, витамин С и фибри. Плодовете се използват за регулиране на нивата на кръвната захар, те са диуретик, антихеморагично средство като се използват и при вирусни инфекции. Сред зелената маса на отделни по-големи и по-малки петна с кактуси опунции грациозно се поклащат малките жълти или бели цветове на характерната за острова ксерофитна растителност.

Фауната на острова е бедна. Изцяло отсъства клас земноводни. Съвременните земноводни са сладководни и са зависими от наличието на вода за размножаване, а в някои случаи и като среда на живот. На територията на острова обаче няма водни източници, което ограничава присъствието на тези животни.

До средата на XX век, бреговете на острова са били едно от местата за обитаване и за размножаване от тюлен-на монах (*Monachus monachus*), известен още като белокореман тюлен, изчезнал от Черно море след 1997 година. Повече за тъжната съдба на този изключително интересен вид можете да прочетете в сп. „Природа“ бр. 2 за 2020 г.

Крилите обитатели на острова са по-многобройни. Макар и бедна, тревистата растителност е достатъчна, за да предложи добри условия за гнездене на някои видове, обитаващи нашето черноморско крайбрежие. По време на размножителния период този малък скален къс сполучливо имитира „северните птичи базари“. Бреговата ивица, богато осеяна с множество скални цепнатини, предлага удобства за гнездене на един от най-разпространените по нашето крайбрежие вид – средиземноморската жълтокрака чайка (*Larus michahellis*), познат сред населението като гларус. Този вид се размножава в шумни и многочислени колонии, наброяващи няколко десетки двойки, които строят своите гнезда на завет сред тревата, под някой храст или между скалните пукнатини. Откритите гнезда винаги са изложени на опасност и като допълнителна защита в еволюцията на вида се е оформило специално оцветяване на техните яйца от тъмнокафяви до синкаво-зелени, изпъстрени с много, тъмни на цвят и с различни по големина петна, което ги прави незабележими за хищниците. Когато наближи времето за излюпване по черупката на яйцата се оформя мрежа от грапавини, които се превръщат в пукнатини, а от

вътрешната страна бъдещият нов обитател на острова атакува варовитата броня с малка подутина, наречена „яйчен зъб“. Тя му осигурява първия житейски пробив (в черупката) и първата среща с новия свят. Новоизлюпените малки са с окраска, много близка до тази на яйцата, която отлично ги скрива от погледа на евентуални врагове. Няколко часа след излюпването, когато пухената покривка на тялото е изсъхнала, те могат да ходят и да стават гнездобегълци.

Следващият пернат обитател на острова по численост е речната рибарка (*Sterna hirundo*), без която не може да си представим морския бряг. Шумните ѝ крясъци, които не са от най-мелодичните, са станали постоянно озвучаване на острова. Без тази красива перната особа островът ще изглежда пуст и глух. С нейните крясъци започва геният, с тях загасват и последните слънчеви лъчи. И сякаш за да не си пречат, двете най-разпространени птици са си разделили острова. В северната и северозападната част гнезди жълтокраката чайка, а в южната и югозападната част – речните рибарки.

Речната рибарка си е запазила южната част на острова

Зеленоглавата патица не се бои от влечуги на „змийския“ остров

Малките, сякаш набързо изградени гнезда на речната рибарка, постлани със суха трева или ситни камъчета, са изпъстрили острова. Малките, нашарени с тъмни петна яйца трудно се забелязват сред високата тревна растителност или потъмнелите от времето скали. За да гарантират тяхната безопасност, някои двайки са изградили своите гнезда до или сред бодливите кактуси опунции.

Макар и рядко, островът се посещава от малкия средиземноморски буревестник. През годините тук отсягат през размножителния период и някои групи прелетни видове, някога многобройни, но сега те все по-рядко се задържат за размножаване на острова. Един „робинзон“ на острова е зеленоглавата патица (*Anas platyrhynchos*), представител на семейство Патицови от разред Гъскоподобни. Тази птица е полигамна или моногамна, често се образуват устойчиви двайки още през зимата. През размножителния период сватбуването е съпроводено с интересни брачни полети и ритуали на ухаждане във водата. Мъжките птици често се бият, опитвайки се да завоюват други женски и да пазят територията си. Гнездото си построява добре скрито сред гъсто обраслите

участъци на острова, застлано със сухи растения, листа, трева и пух, който после се използва, за да покрива и топли яйцата докато женската търси храна. Броени часове след излюпването малките могат да плуват, змуркат и хранят самостоятелно.

По време на пролетния и есенен прелет островът се оглася от множество редки и красиви пернати гости, които спират тук за почивка или

за намиране на храна. И през зимните месеци островът не остава безлюден. През този сезон се посещава от някои видове змурци, водни кокошки и други зимуващи по нашето крайбрежие водоплаващи птици. Това орнитологично богатство на малкия остров се обяснява с неговото местоположение. Разположен на прелетния път Via Pontica, той е удобно място за почивка на различни прелетни видове птици. По време на пролетните и есенни миграции над този къс земя преминават и ята от дневни грабливи птици.

Малката площ на острова е приютила и групи животни, някои от които се срещат само тук. Такъв вид е Гюнтеровата полевка (*Microtus guentheri*), бозайник, гризач от семейство Хомякови (*Cricetidae*) с дължината на тялото до 14 см, а на опашката – 4 см. Отгоре тялото е сивокафяво с жълтеникав оттенък, а коремът е жълтеникав. Живее в дълбоки 20 – 30 см подземни дупки с много входи и гнездо с 1 – 2 камери.

Природните богатства на острова са разпръснати не само на сухоземната му част, но и върху крайбрежните скали. Ако застанете на скалистия бряг, в близост до тихо разбиващите се малки вълни, погледът ви непременно ще бъде

привлечен от грациозната, нежно поклащаща се дървовидно разклонена цистозира (*Cystoseira barbata*), покрила подводната крайбрежна част на скалистия остров. Над нея скалните плитчини са изпъстрени като килим от зелени водорасли морска салата (*Ulva lactuca*) с листовидни, намачкани, жилави и полупрозрачни талуси, както и ентероморфа (*Enteromorpha maeotica*). Техните мехурчести талуси, обгазрени в различни тонове на зеления цвят, елегантно се извиват в страни от едва забележимите вълни. Тази подводна картина се допълва с множество варовити черупки на морския жълъд – баланус (*Balanus improvisus*), изпъстрил каменната гръд на този къс земя непосредствено над водната линия. Видът е попаднал в Черно море в края на XIX век, като обрасател по корабни корпуси вероятно от атлантическото крайбрежие на Северна Америка. Макар и отделени от водата, тези отшелници се задоволяват с храна, носена от малките пръски на прибой. Инвазивен вид, който причинява нежелани об-

Морски жълъди по крайбрежните скали

раствания върху подводни съоръжения и плавателни съдове.

А сред множеството скални пукнатини, сякаш намерила спасение от морската стихия, се е приютила малката литорина (*Littorina littorea*). Този гребен охлюв с бавни движения достига едва метър височина над морската вода, обирайки по пътя си натрупания органичен налет. В период на засушаване и отсъствие на вълни здравео се притиска за скалата до настъпването на прибой. Тук, съвсем близо до водата, отдалеч се улавя нежното цъккане на мраморните раци. През горещите летни и есенни дни те са чести обитатели на крайбрежните скали, където прекарват по-голямата част от времето си. Напуснали водното си укрытие, те стават лесна плячка на обитаващите острова птици. Затова и при най-малката опасност те със завидна бързина се мушкат в скалните пукнатини.

Макар и по-рядко, в непосредствена близост до водата погледът ви може да бъде привлечен от красиво разцъфнала с червени, зеленика-

Гюнтеровата полевка се е заселила и на този толкова малък остров

Конска активия с прибрани пипала

Активия на лов – пипалата са примамливо красиви, но и опасни

ви и червенокафяви базри хризантема. Всъщност това не е цветно растение, а представител на мешестите безгръбначни животни от разред *Actiniaria*, близки до коралите, медузите и хидриите. В Черно море се среща конската активия (*Actinia equina*), неизвестно защо получила това прозаично име. Актиниите са неподвижно прикрепени в очакване храната да дойде сама при

тях. Когато пипалата, заредени с копривни капсули са прибрани, те по-скоро приличат на малки пънчета, обгърени от тъмночервено до кафяво. При разтворени пипала те са измамно красиви и могат да бъдат опасни – дори за хора. Чрез тях актинията ловува. При допир капсулите се пукат и изхвърлят копривни нишки, които се забиват в тялото на жертвата, при което тя се парализира, а смъртоносните пипала я обгръщат и започва бавно поглъщане на уловената плячка.

В сравнение с други видове актинии, черноморската не е опасна за хората. Изстрелването на отровните стрели при някои актинии достига 400 м. в секунда, което е най-бързото движение, измерено в природата.

Освен природните богатства на малкия остров в тънката му почвена покривка са запазени останки от един груз свят, датиращ от преди 3000 години. До 2017 г. островът е бил бяло петно в археологическата карта на България. Още първите сериозни проучвания показват, че най-ранните сле-

ди от човешко присъствие са от ранножелязната епоха, когато тези земи са обитавани от траките.

Част от историческото минало на острова е запазено в дълбините на морската вода. В подводната част до острова на площ от 300 кв. м. и дълбочина около 8 метра през 1988 г. е открит подводен музей с останки от потънали преди хилядолетия дървени кораби, ам-

фори, древно оръдие и римски котви от II – III век.

Археологически „съкровища“ има и на повърхността. Западната част на острова привлича археолозите със сравнително дълбокия си хумусен и културен пласт, който повдига завесата за живота на ранните траки по морските носове и полуострови в западния Понт. Островът е и едно от местата, които християните посещавали и се покланяли на светците. Някога е бил издигнат параклис, който носел името на Св. Тома, един от дванадесетте апостоли. На острова е съществувал и друг храм, посветен на Светата Троица.

Първото откритие на това археологично богатство дължим на арх. Дунка Герганова, която през 1955 г. открива основите на малка еднокорабна, едноапсидна църква, а от северната страна на църквата – основите на сграда с три малки помещения. В архива на Карел Шкорпил и Военно-географската служба на армията са запазени фотографски изображения на острова, направени през 1918 г. и 1965 г. Потвърждение на установеното от арх. Герганова са запечатените на снимките рибарска хижа, изградена в югозападния край на острова, както и основите на голямо правоъгълно съоръжение, заемащо около 400 кв. м. в средата и западната половина на острова. През декември 2017 г. проф. Иван Христов от НИМ открива на западния бряг на острова две ритуални ями от късножелязната епоха, в които траките са извършвали тайнствени ритуали с огън и поднасяне на дарове. Намерени са и фрагменти от гръцки амфори с датировка след V в. пр.Хр. Открити са два фрагмента с езическа гръжка, които могат да бъдат датирани към втора фаза на ранножелязната епоха (IX-VIII в. пр.Хр.). На западния край на острова е същест-

Апостол Апостолов е завършил Софийският университет, специалност Хидробиология. Преподавател в университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас и зам. декан на Факултета по Обществени науки. Изследователската дейност е свързана с изучаване на сладководните и морски ракообразни от Разред *Naupacticoidea*. Член на Международната организация на Конеподолозите (WAC- World Association of Copepodologists).

вувало антично селище – светилище и монети от края на IV и началото на V век. В основите на средновековната църква, като строителен материал са вложени фрагменти от мраморна колона и мраморни поговни плочи. Това е индикация, че на острова е имало и по-ранна църква – вероятно раннохристиянска базилика. Средновековният манастир или скит е бил широк 4,65 м. и дълъг 9,35 м. на площ от 300 кв.м. Достъпът до него се е осъществявал по тесен провлак, бавно зает от водите на Черно море през Средните векове. Мястото е смятано за свещено от времето на ранните траки до късното средновековие.

При разкопките в района на апсидата е открито голямо количество фрагментирани стъклени съдове – осветителни тела, керамични фрагменти, бронзови закопчалки за книги, бронзова висулка от висящ полилей, което дава основание

Останки от църква на острова

датировката да бъде определена от края на XII – XV век. Християнският храм на остров Св. Тома се вписва в категорията на извънградските манастири и самостоятелни църкви, разположени по морските носове, неукрепените полуострови и удобните за акостиране заливи. Твърде е вероятно светата обител на остров Свети Тома да е разрушена от казашките нашествия по западното черноморско крайбрежие в края на XVI и началото на XVII век с т.нар. „чайки“ (безпалубна, плоскодънна,

гребна лодка). Всичко това доказва, че на остров Свети Тома е имало голямо крайпътно морско светилище, в непосредствена близост до древния път от Созопол за Константинопол.

А според някои български езотерици остров Свети Тома е изкуствено мегалитно светилищно съоръжение, с олтар от изгревната страна на острова, за задоволяване на духовните и материални потребности на местното тракийското население. Красотата и богатството на този остров не може да се описва. То трябва да се почувства. Наблюдавайки от скалистия браз пъстрия килим от цъфнали кактуси, постоянно кръжащите птици над него в акомпанимент на техните крясъци, човек остава запленил от този приказен свят, запазил се върху малкия къс земя сред морската шир. Такава картина се запечатва завинаги в съзнанието, към която многократно ще търсите път за нови срещи. Неповторимият свят на остров Свети Тома и подводните обитатели около него непрекъснато ще оживяват в съзнанието и ще ви довеждат отново до брега на морето за нови и нови преживявания. ■

Цъфнал кактус опунция

И електрически змиорки извършват колективен риболов

шингтон заснели и видео, на което се вижда, че понякога групи от различен брой змиорки се събират и насочват към пасажи на рибите в реките и близки водоеми и ги атакуват с мощни електрически заряди. В резултат на подобна групова и електрическа атака голям брой риби биват парализирани или зама-

яни, обездвижени и лесно стават жертва на змиорките. В подобни групови ловувания, според г-р Сантана, понякога участват над 100 електрически змиорки с големина до 2.5 м., които обкръжават и събират рибите в по-плътно кълбо. След това те групово се нахвърлят в него и атакуват с мощни електрически заряди, в резултат на което повърхността на водата бързо се покрива с телата на обездвижените риби. Атаките на змиорките г-р Де Сантана, описва така: „Една змиорка от вида генерира ток с напрежение до 860 волта. Теоретически 10 змиорки заедно могат да продуцират много силен електрически удар, обаче неговата трайност в действителност е твърде кратка“.

В заключение авторите на изследването отбелязват, че подобно поведение на електрически змиорки за групов лов, както се наблюдава често при еволюционно по-висшите птици и бозайници, говори за наличие на социално поведение и при влечугите, което е необходимо да се изследва допълнително.

Нови изследвания върху биологията на *Electrophorus voltai*, публикувани през 2020 г. в научното списание *Ecology and Evolution* доказват, че новооткритите суперелектрически змиорки често извършват и групов лов на риби в реките. Екипът от изследователи, ръководени от г-р Дейвид Де Сантана (David De Santana) от Смитсоновия национален музей по естествена история във Ва-

По Live Science (2021)